

Hacettepe Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

**CUMHURİYET
TARİHİ
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ**

Yıl 4 . Sayı 8 . Güz 2008

YÖNETİM YERİ:
Hacettepe Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü
06800, Beytepe- ANKARA
Tel: 0312 297 68 70 Belge-geçer: 0312 299 20 76
Web: www.ait.hacettepe.edu.tr
E-posta: ctad.hacettepe@gmail.com
Tel (Ed.): 0312 297 68 70/123

CUMHURİYET TARİHİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
ISSN 1305-1458

Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nce yılda iki kez yayınlanan yaygın süreli hakemli bir dergidir. Yayın Dili Türkçe'dir.

Basıldığı Yer: Hacettepe Üniversitesi Hastaneleri Basımevi
06100, Sıhhiye, ANKARA
Tel: 0312 310 97 90
Basım Tarihi: 11 Haziran 2009

Dergiye gönderilen yazı ve fotoğraflar iade edilmez.
Bu dergide yayınlanan yazılardaki fikirler yazarlara aittir.

1919 Seçimi ve Hürriyet ve İtilâf Fırkası

Hacer GÖL

Ankara

GÖL, Hacer, 1919 Seçimi ve Hürriyet ve İtilâf Fırkası. CTAD Yıl 4, Sayı 8 (Güz 2008), 63-77.

Sultan Vahdettin'in tahta çıkması, İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin kendini feshetmesi gibi olaylar neticesinde 1918 yılı itibari ile siyaset sahnesine yeniden çıkan Hürriyet ve İtilaf Fırkası, 1919 genel seçimlerine ilk başta katılma kararı vermişse de, daha sonra İttihatçılığın devamı olarak nitelendirdikleri Anadolu Hareketi'nin başarılı olacağı korkusu ile katılmamışlardır. Fırkanın, 1919 seçimlerine katılmama nedenlerinden biri de her ne kadar itiraf edemese de kendi teşkilât örgütlerinin yeterli olmamasıdır. Yayınladıkları birçok beyannâme ile İttihatçılığın devamı olarak gördükleri Anadolu Hareketi ve yandaşlarını kötölemişlerdir. Fırka mensupları, seçimin yapıış şeklini ve sonuçlarını da eleştirmişlerdir. İttihatçıların seçimlere hile karıştırdığını dolayısıyla da seçim sonuçlarının geçerli olmadığını iddia ederek Mebusan Meclisi'nin de feshedilmesi için hükümete baskı yapmışlardır. Basın yoluyla halkı kendi taraflarına çekmeye çalışmışlardır. Fırka, 1919 seçimlerine katılmayarak parlamentolu sistemde kendi partisini temsil etme hakkını da yitirmiş ve siyasi hayatına parlamento deneyimi olmaksızın devam etmek zorunda kalmıştır. 1919 Seçim sonuçları, Fırka mensuplarının itibarını kaybetmesi açısından da önem taşır.

Anahtar Kelimeler: 1919 Seçimi, Hürriyet ve İtilâf Fırkası, Son Meclis-i Mebusân, Anadolu Hareketi.

GÖL, Hacer, 1919 Election and Liberty and Entente Party. CTAD Year 4, Issue 8 (Fall 2008), 63-77.

In the aftermath of some events such as Sultan Vahdettin's coming to the throne and the self-abolition of the Committee of Union and Progress in the 1918 Congress, the Liberty and Entente Party stepped into the political arena again in 1918. Even though they decided to run for the 1919 general elections at the outset, they did not because they feared that the 'Anatolian Movement', which they deemed as the continuation of Unionism, would succeed. Although not admitted by Party members, one of the reasons for their not running for the elections is the fact that their organisational structure was not adequate. By means of numerous declarations published, they reviled against the 'Anatolian Movement' and its proponents, and argued that public order was lacking in the country and as a result it was not possible to hold an equitable election. Party members also criticized the way the election was held, as well as the outcome. Suggesting that the election outcome was invalid because of the manipulations of the Unionists, they put pressure on the government for the termination of the Chamber of Deputies. Using the press, they tried to win the public over. Not having run for the 1919 elections, Liberty and Entente Party lost the chance of representing itself in the parliamentary system, and had to proceed to its political life without a parliamentary experience. The election outcome was also

important because of the role it played in the Party members' loss of reputation.

Key words: 1919 Election, Liberty and Entente Party, Last Ottoman Parliament, Anatolian Movement.

Giriş

Osmanlı Devleti'nin son genel seçimi olan 1919 Seçimleri, sonuçları bakımından Müdafaa-yı Hukukçular, Hürriyet ve İtilaf Fırkası (HİF), İstanbul Hükûmeti ve İtilaf Devletleri kadar Türkiye Cumhuriyeti Tarihi açısından da önem taşır. 1919 seçimleri "millî hareketin fiilîlikten sıyrılma ve hukukîleşmesine açılmış ilk kapısı"dir.¹ Aynı zamanda Damat Ferit Paşa'nın temsil ettiği İstanbul hükûmeti ile milliyetçiler arasında bir meydan okuma niteliği de taşır. Sonuçları açısından İstanbul hükûmetinin kaybettiği ve iktidardan uzaklaştığı siyasal bir sürecin de başlangıcını işaretler.

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti girdiği I. Dünya Savaşı'nı yaptığı Mondros Mütarekesi ile neticelendirmişti. Mütarekenin özellikle yedinci maddesi Osmanlı açısından büyük bir tehlikeye ve önemi haizdi. Bu madde uyarınca İtilaf Devletleri istedikleri takdirde sözde güvenlikleri açısından risk oluşturan bölgeleri işgal etme hakkına sahipti. Aslında İtilâf Devletleri, Mondros Mütarekesi ile yüzyıllardır savaşıyorlar elde edemedikleri "Osmanlı Devletini paylaşma" emellerini bir anlamda resmîleştirmiş oluyordu. İtilâf devletleri, Osmanlı topraklarını işgal etmeye başladı. İşgalci güçlerin gün geçtikçe artan baskısı karşısında İstanbul hükûmeti (özellikle Damat Ferit Paşa) teslimiyetçi bir politika izlerken, Anadolu'da bir millî direniş hareketi başlatmıştı.² Dolayısıyla ülkenin bulunduğu durumdan kurtarılması konusunda hemfikir olan Osmanlı aydını, bunun nasıl gerçekleşeceği konusunda fikir ayrılığına düşmüştü. Bu fikir ayrılıklarından birincisi İstanbul hükûmetinin politikasını benimsemek yani İtilâf devletlerini kızdıracak hareketlerden kaçınmak ve onların söylediklerini yapmak, ikincisi ise *Anadolu Hareketi* olarak da adlandırılan bağımsızlık savaşına katılmak idi.

1919 senesi Ekim-Kasım ayları arasında yapılan seçimlerle ilgili tartışmaların daha 1918 Ekim ayından itibaren gazetelerin gündeminde olduğu

¹ Tarık Zafer Tunaya "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Rejimine Geçiş", Ersin Kalaycı, Ali Yaşar Sanbay (Ed.), *Türk Siyasal Hayatının Gelişimi*, İstanbul, 1986, s. 298.

² Bilindiği üzere Sultan Vahdettin ülkenin geldiği durumdan İttihatçıları sorumlu tutmuştur. I. Dünya Savaşına girmek ve tehcir, İttihat ve Terakki'nin suçlarıydı. Bu suçlar İttihat ve Terakki'nin üstüne yüklenip onların cezalandırılması yoluna gidilirse İtilaf devletlerinin de gözünde aklanılabiliyordu. Bu nedenle Vahdettin yapılacak olan barışın şartlarını da hafifletebilmek amacıyla İtilaf devletlerini kızdırmamaya yönelik teslimiyetçi bir politika izlemiştir. Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele (1918-1919)*, C.I, Ankara, 1998, s. 37-39.

görülmektedir.³ Bu tarihte Mebusan Meclisi faaliyettedir. Ülkede iktidarın değişmesi, toprak kayıpları gibi nedenlerle birçok bölgenin elden çıkmış olması, dolayısıyla bu bölgelerin vekillerin Mebusan Meclisi içerisindeki durumlarının muallakta kalması ve zaten normal olan seçim süresinin geçirilmiş olması gibi⁴ nedenlerle seçimlerin yapılması istenmişti. Karmaşanın ve belirsizliklerin hâkim olduğu bir dönemde gazete gündemlerine bakıldığında seçim konusunun sürekli gündemde tutulması aslında “Meşrutiyet yönetiminin uygulanması” ve “anayasal sürecin işletilmesi” konusunda aydınların titizliklerinin de delilidir. Bu nedenle 1919 seçimlerinin tartışıldığı ortam, Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne giden yolda hukuk devletine geçiş süreci açısından da önem taşır. Bu tartışmaların hız kazanmasına neden olan Osmanlı Mebusan Meclisi’nin 21 Aralık 1918’de Sultan Vahdettin tarafından feshedilmesi ile eleştiriler de gün geçtikçe çoğaldı. Anadolu hareketini destekleyenler tarafından Osmanlı Mebusan Meclisi’nin yeniden toplanması için hükûmete baskı yapılmaya başlandı. İçinde bulunduğu durum karşısında sorumluluğu padişahı destekleyecek bir meclisle paylaşmanın doğru olacağını düşünen Sultan Vahdettin seçimler konusuna sıcak bakmaya başladı. Sivas Kongresi’nden sonra Heyet-i Temsiliye’nin ortaya çıkması ile bu karar hız kazandı. Eylül 1919’da Anadolu’nun İstanbul ile ilişkilerini kesmesi, Damat Ferit Paşa’nın istifası sonucunda bu süreç hızlandı ve iktidara gelen Ali Rıza Paşa Hükûmeti zamanında 9 Ekim 1919’da “mebuslar seçimine mahsus kararname” yayınlanarak seçime gidildi.⁵

Seçimlere gidileceğine ilişkin olarak 4 Ekim 1919 tarihli Sadrazamlık makamı tarafından gönderilen ve Mustafa Kemal Paşa’nın da Nutuk’unda belirttiği bir telgrafta ilgi şu şekilde kurulmaktadır:

...Memleketimizde usul-ü meşrutiyet icabınca hâkimiyet-i milliye carî bulunmasıyla, vazifesini bihakkın müdrük olan hükûmet-i hazıra, milletin kararını istihsal etmeksizin, mukadderat-ı memleket için her türlü teşebbüsât ve tevessülâta müracaat ve meclis-i mebusânın tesri-i in’ikadı zımında lâzımgelen teshilâtı ifaya gayret etmekte olup ancak hükûmetin rehber-i harekâtı, ahkâm-ı kanuniyeye tamamen riayetle hilâf-ı ahvâlin men ve izalesinden ibaret olduğundan ve ahvâl-i gayritabiye ve gayrikanuniyenin devamı birçok avâkıb-i vahimeye tevlit ile eliyazübillahi tealâ payitahtın bekasını tehlikeye ika ve aksâm-ı memâlikin işgal altına alınmasını intaç ve binaenaleyh vahdet-i resmîyesinin tahliyesini ve

³ Yeni kabinenin iç siyaseti hakkında hükûmetin sözcüsü konumundaki Rıza Tefvik Bey ile yapılan mülakatta seçimler konusu da gündeme gelmiştir. Rıza Tefvik Bey, Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu durumun önemi ve aciliyetini öne sürerek henüz seçim konusu ile meşgul olunmadığını dile getirmiştir. *Minber*, 14 Teşrin-i sani 1918.

⁴ Osmanlı Devletinde seçimlerin yapılma süreleri ve şekilleri 20 Eylül 1324 tarihinde Takvim-i Vekayi’de yayınlanmış “İntihab-ı Mebusan Kanun Layihası” ve altı maddelik “İntihab-ı Mebusan Kanunnamesinin Suret-i İcraiyesine Dair Talimat Layihası”na göre yapılıyordu. Buna göre seçim süresi dört yıl olarak belirlenmişti. Daha detaylı bilgi için bkz. İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi, Meşrutiyete Geçiş Süreci I ve II. Meşrutiyet*, C.I, Ankara, 1995 s.243-258

⁵ Tefvik Çavdar, “*Müntehib-i Sani*” den Seçmene, Ankara, 1987, s. 42

muamelât-ı hükûmete iras olunan sektenin refi ve edna halelden bile masuniyeti vacip olan nüfuz-ı hükûmete riayet olunması ve ecânip ile münasebât-ı siyasiyeye girişilmemesi ve mebusân intihabâtında ahalinin hürriyetine kat'iyen tecavüz olunmaması.⁶

Telgrafın gönderildiği tarihe dikkat edilecek olunursa, Sivas Kongresi sonrasına tekabül ettiği ve bu dönemde Ali Rıza Paşa Hükümetinin iktidarda bulunduğu görülmektedir. Telgraftan da anlaşılacağı üzere İstanbul hükûmeti, dolaylı olarak da olsa Heyet-i Temsiliye'yi tanımadığını bildirmekle birlikte, merkez ile Anadolu'nun birbirinden ayrılmasını da tehlikeli bulmuştur. Aynı zamanda da Millî Mücadele taraftarlarını hükûmet erkini tanımaya ve Meşrutiyet yönetiminin gereği olarak sorumluluğu paylaşacağı bir meclisin oluşturulabilmesi için seçimlere engel olmamaya çağırmıştır. Bundan sonra kararların Mebusan Meclisi tarafından alınacağını bildirilmesi sadece sorumluluk paylaşmak olarak değil aynı zamanda da Heyet-i Temsiliye'ye karşı, olaya hukukî bir boyut kazandırmak için de izlenen bir yöntem olmuştur. Bir anlamda Ali Rıza Paşa Hükûmeti, Heyet-i Temsiliye'yi etkisiz kılarak kurulacak olan Mebusan Meclisi'ni geçerli kılmak istemiştir. Bu nedenle 1919 Seçimleri bize bir gerçeği daha göstermektedir ki Millî Mücadele taraftarları hem cephede, hem fikrî hem de politik alanda bir savaş vermiştir. Bu savaş esnasında ise akla ve mantığa dayanan bir strateji uygulamışlardır. Nitekim seçimler sonunda Millî Mücadeleyi destekleyen adayların çoğunlukta olduğu bir meclisin oluşması ve "Misak-ı Milli" gibi önemli bir kararın bu son Osmanlı Mebusan Meclisi'nden çıkması da Millî Mücadele taraftarlarının başarılı stratejisinin bir göstergesidir.

Ulusların kendi kaderlerini kendilerinin belirlemesi esasını içeren Wilson Prensiplerinin, Osmanlı Devleti tarafından da benimsendiği bilinmektedir. Mustafa Kemal Paşa tarafından da bu prensipler benimsenmiştir. Bu prensipleri Türk milleti lehine kullanılarak, dahilî idare unsurunu ıslah etme yoluyla, uluslar arası platformda yer edinecek kararlar alabilmek amacı ile Mebusan Meclisi'nin faaliyete geçirilmesine Mustafa Kemal ve arkadaşları da önem vermiştir.⁷ Böylece etkili bir Mebusan Meclisi kanalıyla Türk'ün haklı sesi dünyaya duyurulacak ve Türk Milleti de kendi kaderinde söz sahibi olacaktır.

Seçimlerin Yapılışı ve Hürriyet ve İtilâf Fırkası

1919 seçimleri dönemin şartları, seçimin uygulanma şekli ve sonuçları açısından da önemlidir.

Osmanlı Devleti'nde bilindiği üzere seçim bölgesi olarak ilân edilen liva ve sancaklarda seçimler iki aşamalı olarak gerçekleştirilmiştir. Birinci aşamada seçme ve seçilme hakkına sahip olan kişiler- ki yirmi beş yaşını geçmiş olan

⁶ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, C. I, Ankara, 1981, s. 268-270.

⁷ Rauf Orbay, *Cebennem Değirmeni*, C. I, İstanbul, 2000, s.293-294.

erkeklerden oluşurdu- yani seçmenler kendi bölgelerinde tespit ettikleri sayılara göre ikinci seçmenleri yani seçimlerde kendilerine vekâleten oy kullanacak kişileri seçer; ikinci aşamada ise ikinci seçmenler Mebusân Meclisinde kendilerini temsil edecek mebusları seçerlerdi.⁸

Genel olarak Osmanlı Devleti'nde seçimler her liva ve sancakta aynı gün ve aynı zaman diliminde yapılmıyordu. Bu nedenle seçimlerin yapılması ve tamamlanması da çoğu kez bir-iki ay zaman alıyordu. Millî Mücadele dönemine denk gelen 1919 seçimlerinin tamamlanması da yaklaşık iki buçuk ayı bulmuştur. 12 Ocak 1920'de 168 mebus ile Osmanlı Mebusan Meclisi faaliyete geçmiştir.

1919 seçimlerine Teceddüt Fırkası, Osmanlı Mesai Fırkası, Millî Ahrar Türkiye İşçi ve Çiftçi Fırkası, Ahali İktisat Fırkası, Millî Türk Fırkası, Osmanlı Sosyalist Fırkası, Osmanlı Çiftçiler Cemiyeti, Osmanlı Mühendisler Cemiyeti katılmıştır. Bunların çoğu sadece İstanbul'dan aday göstermişlerdir. "Millî Kongre" de seçimlere katılmış, ancak Anadolu hareketini desteklemiştir.

Seçimlerin yapıldığı bölgeler, iki şekilde analiz edilebilir. Bunlardan birincisi, merkez ve vilâyetler olarak yani İstanbul ve taşra olmak üzere, ikincisi ise; işgal altındaki ve işgal dışındaki yerler olarak. Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nin bu dönemde tavrı ve stratejisi bellidir. Resmî sıfatı ile "Müdafaa-yı Hukuk"un ya da "Anadolu Hareketi"nin karşısında yer almıştır. Buna rağmen İstanbul'dan seçilen mebusların da Anadolu hareketini destekledikleri bilinmektedir.⁹ İşgal altındaki çevrelerde yapılacak seçimler tartışma konusu olmuştur. Heyet-i Temsiliye bu konuda hükûmetin işe el koymasını istemişse de hükûmeti bunu yapacak ne imkânlarla ne de güce muktedir olamamıştır. İşgal altındaki yerler Türk vatanından ayrılmayacaklarını kanıtlamak için mebuslarını doğrudan Mebusân Meclisi'ne göndermiştir. İşgal altında olan İzmir ve Adana'daki seçimler bu bakımdan önem taşımıştır.

15 Mayıs 1919 tarihinden beri İzmir işgal altındadır. İntihabât (Seçimler) her ne kadar İzmir'de¹⁰ uygulanmak istenmişse de Yunanlılar tarafından bu baltalanmıştır. Özellikle Menemen kazasında yapılan seçim girişimi işgal makamları tarafından yasaklanmıştır. Bu yasak ise gazetelerde halkın siyasetler uğraşmamasını telkin eden içerikte bir bildiri dahi yayınlanmıştır:

...Yunan işgal-i askerisi kumandanlığı ile bi'l-ittifak muhafaza-i asayiş zammında bi'l-cümle tedabir ittihaz edilmiştir. Yunan işgal-i askerisi kumandanı müslümanların hissiyat-ı diniye ve milliyesini rencide edecek hadisata katiyen müsaade etmeyeceğini ... düvel-i itilafiyeye komiserleri de bütün ahalinin hayat namus ve servetinin keyfiyeti muhafazasına nezaret

⁸ Birinci seçmen olma hakkına sahip olanlar ikinci seçmen olma hakkına da sahipti. Otuz yaşını dolduran ikinci seçmenler ise mebus seçilme hakkına da sahipti. Daha detaylı bilgi için bkz. Çavdar, *age.*, s.41-43,

⁹ Celalettin Arif Bey, Reşat Hikmet, Dr. Adnan, Numan Usta gibi.

¹⁰ İzmir'de yapılan seçimlerle ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Celal Bayar, *Ben de Yazdım, Millî Mücadeleye Giriş*, C.V, İstanbul, 1997, s.139-147

edeceklerini beyan etmişlerdir. Binaenaleyh kimsenin bir güne korku hissetmesine sebep yoktur. Kavanin-i askeriyeye riayet ettiğiniz takdirde hayat ver servetiniz taht-ı teminde olduğundan iş, gücünüzle meşgul olabilirsiniz.¹¹

1919 seçimlerine Hürriyet ve İtilaf Fırkası (HİF) da kayıtsız kalmamıştır. Bilindiği üzere HİF, 1911 yılında yani II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki'ye muhalefet yapma amacı ile kurulmuştu.¹² 1913 yılındaki Mahmut Şevket Paşa suikastı ile HİF üyeleri ilişkilendirilmiş ve bir kısmı yurt dışına kaçmış, bir kısmı da Sinop'a sürgüne gönderilmişti. İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1918'de yaptığı kongre ile kendini feshetmiş ve 1918 sonlarından itibaren yani İttihatçıların siyaset sahnesinden çekilmeye başlamasıyla¹³ HİF yeniden teşkilatlanmaya başlamıştı. Sultan Vahdettin tarafından da teşkilatlanması desteklenen fırka kısa zamanda siyaset sahnesinde boy göstermişti.¹⁴ HİF'nin Millî Mücadele döneminde teşkilatlanması İttihatçıların devamı olarak gördükleri Anadolu Hareketi'ne karşı muhalefet etme ilkeleri üzerinde yükselmiştir. HİF, teslimiyetçi saray politikasını benimsemekle birlikte, ülkenin bu duruma düşmesine neden olan İttihatçıların cezalandırılması ve tamamen yok edilmesini hedefleyen bir siyasî anlayış da izlemiştir. Osmanlı tarihi içinde en güçlü teşkilât yapısına sahip olan İttihatçıların, Cemiyet her ne kadar kendini feshetmiş olsa bile, üyelerinin ya da İttihatçı zihniyetin bir anda ortadan kalkmasını beklemek şüphesiz kör bir aldanıştı. HİF da adeta içinde bulunduğu devrin atmosferini "İttihatçı avı" na dönüştürerek solmuştu. Attığı her adımda da dış güçlerden daha tehlikeli bulduğu "İttihatçı unsuru" unutmamış ve buna göre hareket etmiştir.¹⁵

Bilindiği üzere; HİF Mütareke döneminde faal hâle geldikten sonra yayınlanan ilk bildirimlerinden birinde diğer fırkalarla ilişkisine değinerek Sulh ve Selamet-i Osmaniye Fırkası'nın ayrı bir siyasi varlık olarak faaliyet gösterdiğini

¹¹ *Yeni Gazete*, 26 Mayıs 1335

¹² Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın Meşrutiyet Döneminde kuruluşu ve faaliyetleri hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Ali Birinci, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası II. Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakki'ye Karşı Çıkanlar*, İstanbul, 1990.

¹³ Bilindiği üzere İttihat ve Terakki Cemiyeti 1 Kasım 1918'de yaptığı son kongre ile yıprandığını kabul etmiş ve 5 Kasım 1918'de yaptığı son toplantı ile kendini feshetmişti. Fırka üyelerinden siyasi hayatta lekelenmemiş ya da fazla yıpratılmamış kişiler tarafından "Tecdüt Fırkası" adı verilen bir fırka kurulmuştu. Dolayısı ile bu tarihten itibaren İTC'ne hukukî olarak son verilmişti. Bkz. Sina Akşin, *Jön Türkler, İttihat ve Terakki*, Ankara, 1998, s. 438, Muhittin Birgen, *İttihat ve Terakki ile On Sene*, C.II, İstanbul 2006, s.549

¹⁴ HİF'nin ileri gelenlerinin sık sık Sultan Vahdettin'i ziyaret ettikleri ve kabul gördükleri bilinmektedir. Sultan Vahdettin tarafından HİF'nin yeniden faaliyete geçmesinin istemesi ve bu isteğin Damat Ferit Paşa'ya bildirilmesi üzerine Damat Ferit Paşa, HİF ileri gelenleriyle yapılan bir toplantı sonunda Fırka'nın yeniden faaliyete geçmesini sağlamışlardır. Bkz. Lütfi Simavi, *Son Osmanlı Sarayında Gördüklerim, Sultan Mehmet Reşat Han'm ve Halife'nin Sarayında Gördüklerim*, İstanbul, 2004, s. 330.

¹⁵ Daha detaylı bilgi için bkz. Hacer Göl, *Millî Mücadele Döneminde Hürriyet ve İtilaf Fırkası*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2008.

açıklayarak, kamuoyunda iki fırkanın birleştiğine ilişkin haberleri¹⁶ de yalanlamıştır¹⁷. HİF, yeniden faaliyete geçmesinden hemen sonra 1919 Şubat'ında yayınladığı bir beyannâmeyle İttihat ve Terakki ve idaresi¹⁸ hakkında ise şunları söylemektedir:

...İttihat ve Terakki idaresi hiçbir zaman bir millî idare şeklini haiz değildir. Bir hükümetin milleti temsil etmesi için milletin müzaheretini haiz olması ve hoşnudisini celp etmesi lazımdır. Memleketi harabiye sevk eden ve birkaç kişinin keyfi ve istirahatı için milletin büyük ekseriyetini ferdi surette acı acı mahrumiyetlere maruz bırakan bir idarenin milleti temsil ettiğini ve buna ait seyyiatın mesûliyetini bütün milletin deruhte etmesi lazım geldiğini hiçbir sahib-i iz'an iddia edemez.

Memleketimizde mevcut idare, ahalinin rızası ve arzusu ile teessüs etmiş bir demokrasi idaresi değil, milleti bittabi rızası hilafına olarak, taziyik altında bulunduran bir nevi istibdat idi. Memleketimizin ahval-i dahiliyesini anlamayan ecnebilere bu hakikati her vasıta ile ilan etmek ve ika olunan ceraim nokta-i nazarından memlekette bir avuç mücrim milyonlarca mağdur bulunduğunu iyice anlatmak lazımdır. Bu nokta-i nazardan İtilaf ve Hürriyetin beyannamesini rakip ve muhalif bir fırka aleyhinde tanzim edilmiş bir ithamname değil, hakikat-i hali olduğu gibi ortaya koyan ve umum milletin hissiyatına tercüman olan bir vesika addetmek mümkündür...¹⁹

Görüldüğü gibi HİF, ülkedeki bütün tersliklerin kaynağında sadece İTC'ni görmektedir. Bu saplantı esasında bir kurtuluş formülü olarak oluşturulmuş, son derece yüzeysel bir yaklaşımdır ve bu yolla hükümetin İtilâf Devletlerinin hoşnutluğunu elde edebileceği düşünülmüştür. Anadolu'daki milli direniş hareketinin ilk günden itibaren "İttihatçı" bir akım olarak sunulması da temelde bu yanıldan kaynaklanmaktadır ve en iyimser yorumla bile "başarısız olması halinde" İttihatçılık suçlamasıyla işin içinden sıyrılmamanın ve İtilâf Devletleri nezdinde "temize çıkmanın" dayanağı olarak düşünülmüş olmalıdır.

1919 Eylül'ünde ortaya çıkan gelişmeler sonucunda HİF iktidardan uzaklaştığında ve seçimlerin yapılacağı kesinleştiğinde, seçime katılmak konusunda ilk anda kararsız kalmıştır. Eğer seçimlere katılırsa "program" ı gereği hareket edeceğini, çeşitli Osmanlı unsurlarıyla anlaşarak bunlardan da aday gösterebileceğini bildirmiştir.²⁰ Aslında Damat Ferit Paşa, seçimlerin yapılması ile Azınlıkların konumlarından faydalanarak meclise onları da sokmak istemiştir.

¹⁶ Bu haberlere örnek olarak bkz. *Alemdar*, 10 Kanun-ı sani 1335.

¹⁷ *İstiklâl*, 3 Şubat 1335.

¹⁸ Bilindiği üzere bu tarihte İTC hukuken yoktur. Ancak HİF mensupları birçok yayınlarında sanki İTC varmış gibi davranmakta ve İttihatçıları bir tehlike olarak görmektedir.

¹⁹ *Mütevakkit*, 25 Kanun-ı sani 1335.

²⁰ Tunaya, agm., s.298.

Bu yol ile yani mecliste onların temsil edilmesi ile İtilaf devletlerinin hoşgörüsüne mazhar olacağına ve sözünün de geçerli olacağına inanmıştır. Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey seçimin yapılmasına karşı tavrı almıştır. Bunun da nedeni İzmir'in işgali ile İttihatçıların karışıklıktan faydalanarak seçimlerde etkili olacakları endişesidir.²¹ Ancak burada, açık olarak ifade edilmeyen bir başka ihtimali de hatırdan uzak tutmamak gerekmektedir: HİF örgütü, seçimleri yürütebilecek yeterlikte değildir ve özellikle İstanbul dışında bu durum çok daha derinden hissedilmektedir.

HİF, "İttihatçıların yeniden dirilmesi" korkusu ile teşkilatlanmasını tamamladığı halde 1919 genel seçimlerine katılmamaya karar vermiş ve şubelerine gönderdiği tamim ile de bunu duyurmuştur.²² Fırka; 26 Eylül, 9, 13 ve 26 Ekim 1919 tarihlerinde yayınladığı bildirimlerde Mebusan seçimleri hakkındaki görüşlerini şu şekilde belirtmiştir:

...Altıyüz senelik büyük bir devleti bu günkü felaket çukuruna düşürmüş olan İttihat ve Terakki komitesinin İzmir facia ve taarruzlarına karşı vatanı savunma hissi ile teşekkül eden millî kuvvetlerin şeklinden faydalanarak Anadolu'da, Kuvayı Milliye adı altındaki ortaya çıkışın mahiyet ve keyfiyeti ile on seneden beri çalmak ve zorla almak, soygun ve çapulculuk, ihtikar ve rüşvetçilik, öldürme ve göç ettirme gibi çeşitli yolsuzluk ve zulüm araçları ile memlekette asayiş bozduğu... [belirtilmiş ve] "...bu durum memlekette siyasi hayatın teminine imkan kalmadığına kanaat getiren ve Anadolu'da Rumeli'nin her tarafında şubeleri olmak itibarıyla seçim işlerinde daha ziyade alakadar bulunan HİF vaziyetinin normal hale getirilmesini bekleyerek bu günkü seçimlere kesin olarak katılmayacağını esefle arz ve bu konuda mazur görülmesini istirham eyler..."²³

Fırka Seçimlere katılmama yönündeki bu tercihini açıklamakla kalmamış seçimlerin meşruiyetine gölge düşürmek maksadıyla birçok siyasal partiyi de kendisi ile birlikte hareket etmeye davet etmiş ve seçimlere katılmayarak hükümeti protestoya çağırmıştır.²⁴

HİF görüldüğü üzere seçimin güvenlik içinde yapılıp yapılmayacağı konusundaki tereddütleri öne çıkararak, hükümetin Anadolu'da seçim için uygun ortamı sağlayamadığını ileri sürerek 1919 genel seçimlerine katılmamıştır.²⁵ Hürriyet ve İtilafçıların seçimler konusunda geliştirdikleri "boykot" politikasının bir diğer sebebi ise İttihat ve Terakki Fırkası'nın devamı olarak algıladıkları Müdafaa-yı Hukuk Cemiyetlerinin Anadolu'da Mart 1919'dan başlayarak yapılan

²¹ Akşin, *İstanbul Hükümetleri*, C.I, s. 332.

²² *Alemdar*, 28 Teşrin-i evvel 1335.

²³ Hamdi Atamer, "Millî Mücadele Başlangıcında Hürriyet ve İtilaf Partisi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı 60, Eylül 1972, s. 4-9

²⁴ Tark Mümtaz Göztepe, *Osmanoğullarının Son Padişahı, Vahidettin Müttareke Gayyasında*, İstanbul, 1994, s.231

²⁵ *Alemdar*, 29 Teşrin-i evvel 1335, s.2

belediye seçimlerinde gösterdikleri tavır olmalıdır. Hükûmet, kendi tasarrufunda bulunan atamalarda belli bir etkinlik göstermiş olmakla beraber, seçim sonucunda ortaya çıkan Belediye başkanlığı, Belediye Meclisi ve İl Genel Meclisleri'nde durum farklıdır. Bu durum, HİF yerel örgütlerinin halkla kurdukları ilişkinin zayıf olduğuna delil olarak kabul edilebilir. Nitekim Kütahya'dan 14 Mart 1919'da Dahiliye Nezâreti'ne gönderilen imzasız bir şikâyet dilekçesinde rastlanan: "...Anadolu'nun her tarafında İttihat ve Terakki hükûmet-i sabıkası istibdadı hükûmferma olduğu gibi Kütahya'da daha ziyade şiddetini icra eden İttihat çeteleri muamelât-ı hükûmet-i umumiyeyi ellerinde oyuncak ettikleri gibi belediye meclis-i umumi ve meclis-i idare elyevm bu çetenin avanesinden ibarettir. Geçen sene icra kalmış intihabât sırf tehdidât ve tesirâtla icra kalmış başlıca ihtikâr ve tekâlif-i harbiye ve hizmet-i askeriyede hilekârlıkları sabit olan maznunlar bu beyetleri işgal etmektedir. İntihabatın feshiyle kanun ve adalet dairesinde muktezi muamelenin ifasına..."²⁶ ibarelerine sıkı sıkıya yapışan hükûmet sözkonusu seçimlerin sonuçlarını iptal için teşebbüsten de geri kalmamıştır.²⁷ Yapılan soruşturma sonucunda ise bu seçimlerin iki yıl önce yasalara uygun olarak gerçekleştirildiği açıklandıktan sonra hükûmetin talebinin yasalara uygun olmadığı Kütahya Mutasarrıflığından bildirilmiştir.²⁸ Keza, Balıkesir (Karesi) Belediye intihabatında (seçimlerinde) "...hükûmet-i sabıkaca tesir ve nüfûz ika edildiği..." iddiası karşısında Mülkiye Müfettişlerince yürütülen soruşturma sonucunda yeniden seçim yapılması kararlaştırılmış²⁹ bu defa yapılan seçimlerin de Kuvayı Milliye liderlerinden Hacim (Muhittin Çarıklı) Bey'in istediği şekilde sonuçlandığı bildirilmiştir.³⁰ Bu seçimler sırasında "hükûmetin atamış olduğu yöneticilerin yetersizliği" ne atıfta bulunulmuş olması önemlidir. "...İttihat ve Terakki'ye intihabatta kazandırmak ihzarâtından başka düşüncesi..." olmayan ve "...İttihat Fırkasının eli sopalı cabbar takımından olduğu maruf bulunmasıyla azl olunan..."³¹ Hacim Bey'in bölgedeki seçimlerde etkili olduğunu ortaya koyan raporlar basına da sızdırılmış olmalıdır ki; "...intihabatta yine İttihatçıların parmağı hayliden hayliye icray-ı tesir eylemiştir..."³² şeklinde gazete yazılarına rastlanmaktadır. Bu örnekler çoğaltılabilir.³³ Ancak belgelerden izlenebildiği kadarıyla asıl sorun HİF'in yerel örgütlerinin güçsüzlüğünü hükûmetin imkânlarını ve gücünü kullanmaya çalışmak suretiyle kapatmaya çalışmasıdır. Söz konusu belge oldukça ilginçtir ve Damat Ferit Paşa hükûmetlerinin temel

²⁶ BOA DH.UMUM 61/70, 1337.B.11.

²⁷ BOA DH.UMUM 61/70- 2/1, 1337.B.11.

²⁸ BOA DH.UMUM 61/70- 3, 1337.B.11.

²⁹ BOA DH.UMUM 87/22, 1337.Ş.5.

³⁰ BOA DH.KMS 50-2/29, 2/13 ve 2/2, 1337 Za.1.

³¹ Aynı belge.

³² *Alemdar*, 5 Kanun-i sani 1335, s.2.

³³ BOA DH.DUİD 1330 N.25.

mantığını da ortaya koymaktadır. Kuvayı Milliyenin baskısıyla bölgeden ayrılan yöneticilerden biri tarafından kaleme alınan bir şikâyetnâmede Kuvayı Milliyenin bu tarz hareketi "...Yunan işgaline mümanâat etmek vesilesiyle işgal edip asayiş-i livayı çığırından çıkarmaya ve Yunan işgal ordusu kumandanını Bandırma iskelesine kadar tevsi-i işgal teşebbüsâtına..."³⁴ gerekçe olarak sunulmaktadır.

Seçimlere katılmama kararının büyük ölçüde fırkanın yerel örgütlerinin zayıflığından kaynaklandığı hükmüne varmak mümkündür. Ama bunun itirafı zaafın açıkça kabulü anlamına gelecekti ki; bu da iktidarı kaybetmek demektir. Dolayısıyla, Sivas Kongresini³⁵ izleyen günlerde iktidardan uzaklaşan Damat Ferit Paşa pusuya yatarak seçimlerin meşruiyetine gölge düşürmeye çalışmıştır. Şüphesizdir ki bu gelişmelerden haberdar edilen HİF yanlısı kalemler söz konusu olayları sütunlarına taşıyarak hem ortalığı karıştırmak, hem partinin saflarını sıklaştırmasını sağlamak amacıyla trajik bir söylem geliştirmeye başladılar. Meselâ daha 4 Ocak 1919'da *Alemdar*'da yayınlanan bir başyazıda özetle şu ifadelerle yer verilmektedir:

...Biz evvelden beri söylüyorduk. Bu adamlar boş durmaz. Büyük küçük adamları, resmi gayri resmi müesseseleri ittihadın avdetini, iş bu hükümetin zevalini isterler. Bunun için ne yapmak lazımsa yaparlar. Para dağıtırlar, tehdit ederler, büyük memurlardan muavenet görürler. Velhasıl hatıra hayale gelmeyen ne varsa bu babda tatbikten ne usanır ne de çekinirler. Bunu hükümete kerrat ile söyledik olmadı, bağdırdık olmadı, işte dediklerimiz çıkıyor, yılanlar başını kaldırıyor, bizi sokuyor, biz hala uyusuk, gafil, miskin oturuyoruz.

Mebusan intihabının esasını teşkil eden muhalif heyet-i ihtiyariyeleri intihab ediliyor. Belediyeler hala İttihatçıların elinde haberleri yok; en kuvvetli müthiş İttihatçılar hergün faaliyet makinelerine mola verdirmiyor. EP an haberleri yok.

Artık illallah! artık yetişir, bu milleti bu harislerden kurtarın! Yine hükümet kendini Babıaliden kovduracak, bizi menfalara gönderecek, milletin son nefesini İttihatçılar elinde verdirecekse açık söylemek ibadullaha yazıktır..."³⁶

Bu ifadeler fırkanın seçimlere katılmamasının hemen bütün gerekçelerini ihata etmektedir. Hürriyet ve İtilâf Fırkasının seçimlere ilişkin politikasının oluşması birkaç aşamada gerçekleşmiştir. Fırka, 26 Eylül 1919'da, Sivas Kongresinin hemen akabinde Ferit Paşa'ya verdiği bir muhturada Anadolu'daki Kuvayı Milliye hareketine karşı gerekli tedbirlerin alınmadığını belirtir. Bu

³⁴ BOA DH.KMS 50-2/29, 2/2 ve 2/13, 1337 Za.1.

³⁵ Bilindiği üzere Sivas'ta düzenlenecek kongrenin toplanmasına HİF'na mensup birçok kişi karşı çıkmış ve engel olmaya çalışmıştır. Daha detaylı bilgi için bkz. Cevat Reşat Yularkıran, *Reşit Paşa'nın Hatıraları*, İstanbul, 1939.

³⁶ *Alemdar*, 4 Kanun-i sani 1335, s. 1

muhtırada “çetelerden Anadolu’nun büyük zarar gördüğü ve kabinenin gerekli tedbirleri alması”³⁷ istenmiştir. Yine Muhtırada

Tarih-i millimizi lekeleyen on bir senelik devr-i ukubatda icra olunan intihabatta hükümet-i ittihadiye’nin tazyikat-ı i’tisafatiyle hukuk-i mukaddese-i intihabiyesinden mahrum edilen millet, evvelce hükümet-i ittihadiye namına istimal olunan vesait ve kuvvaya muadil olarak bugün de Müdafaayı Milliye namı altında Anadolu’da bulunan Kolordu kumandanları ve onlara meclup heyet-i zabitanın iştirakiyle-milletin rıza ve arzusu hilafında olarak- cem’ ve teşkil olunan çetelerin taht-ı tazyik ve tahakkümünde hukuk-i esasiyeden mahrum edilmek tehlikesine maruz bulunmaktadır.

Firkamızın en ziyade alakadar bulunduğu emr-i mühimm-i intihabiye Anadolu’nun cabeca uğratıldığı ahval-i müessife-i maruza ve gayr-ı tabiye tahtında iştirak müteasir görüldüğü cihetle evvel emirde hükümet-i seniyyenin nazar-ı dikkatini celbe müsarraat olunur.³⁸

Fırkanın seçimlerden ürktüğü açıktır. Nitekim Damat Ferit Paşa kabinesi istifâ etmek zorunda kaldığında kısmen Kuvayı Milliye’ye yakın kabul edilen Ali Rıza Paşa Kabinesi kurulmuştur. HİF, 13 Ekim’de Ali Rıza Paşa kabinesine verdiği muhtırada Kuvayı Milliye hareketi ile ilgili bilinen görüşlerini tekrarladı: millî direnişi eşkıyalık olarak nitelendiriyor, millete ve devlete zararlı olduğu, hükûmetin bu konuda herhangi bir tedbir almadığı belirtiliyordu. Kuvayı Milliye’nin hedeflerinden birisinin HİF olduğu, “sabun köpüğü”ne benzetilen Kuvayı Milliye hareketinin seçimleri engelleyeceği de ileri sürülüyordu. Parti, bu muhtıra ile aynı zamanda hükûmetten seçimlerin güvenlik içinde yapıp yapılmayacağı hakkında bilgi istemiş, Hükûmetin vereceği bilgiye göre seçimlere katılma konusunda karar vereceğini bildirmiştir.³⁹ Muhtıra, kendini hükûmetle kendini aynı safta göstermeye çalışırken, gerçek niyetini de gizlemiyordu:

...dimağı İstanbul’da olarak Anadolu’da yapılmakta ve bugün pek acı ve semanek-i semeratı görülmekte bulunan teşkilatın güya müdafaa ve muhafaza-i hukuk-i milliye düşüncesiyle bizzarure ümmetin sinesinde doğmuş bir kuvve-i meşrua olduğu hakkındaki iddialara ve vaveylalara rağmen işbu kuvvetin sırf buradan intihap ve Anadolu-i Şarkiye sevk edilmiş ve evsaf ve hüviyetleri şüpheli ve şayan-ı tetkik bulunmuş bazı zabitan ile Anadolu’daki bir kısım kumandanların isyanından ve hiçbir kıymet ve mahiyeti haiz olmayan kıyamdan başka bir şey olmadığı bugün gerek nazar-ı millette ve gerekse ecanib nazarında tamamiyle tavazzuh eylemiş bir hakikat olduğu bittabi nazargah-ı fehmetlerinde dahi tecelli eylemiştir.

Aceba hükûmet-i seniyye ahval ve şerait-i hazıra tahtında meşru’ bir intihab icra edebileceğine kani midir? Mesela yüzü mütecaviz cesim

³⁷ *Alendar*, 26 Teşrin-i evvel, 1335 s.2

³⁸ *Alendar*, 26 Eylül 1335, s.1

³⁹ *Alendar*, 20 Teşrin-i evvel, 1335, s.2

kariyeyi muhtevi Bozkır kazası ahali ümmetten bir cüz' olduğu halde bugün bağı ve şaki telakki eylediği bu isyan-ı zabıtana karşı müsademe ediyor. Ve bu müsademenin civar kazalara sirayet eylediği de mesmu'dur. Yakında bütün Anadolu da aynı ahvalin serzede-i zuhur olacağı ihtimal-i vahimi müstebad değildir... Ve intihabata iştirak veya adem-i iştirak kararını ittihaz edebilmek için hükümetten emr-i intihabatın şerait-i hazıra tahtında matlup olan selamete icra edilip edilemeyeceği hakkındaki noktayı nazarının serian millete şerh ve izah buyurulmasını istirham eyliyor...⁴⁰

HİF'in bu teşebbüsü karşısında kabine muhtırayı dikkate bile almamış ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi ile Amasya'da görüşmelere girişmiştir. Bunun üzerine HİF 28 Ekim'de Ali Rıza Paşa kabinesine yeni bir muhtıra verdi. Muhturada hükûmetin Anadolu'ya tavizkar davrandığı, telgraflara ücretsiz izin verdiği, İttihatçı diye nitelenen subayların hâlâ görevde olduğu iddia edilmiştir. Parti hükûmetin Anadolu hareketini desteklediğini ve ayrıca ilk muhtıradan da sonuç alamadığını belirtir.

...Millet meclisi için seçilen mebusların seçilmesinin "gizli siyaset bir daha geçerli olmasın... İstanbul seçiminde ilansız reklamsız gaip ten yarım saatte mebus çıkararak gizli siyasetlere biz de karşıyız..."⁴¹, ...Anadolu halkı seçimlere isteye isteye bile bile seve seve tıpkı harb-i umumiye girdiği gibi girdi. Çiçek toplar gibi özene bezene sizleri seçti, bir demet Şükûfe gibi bize, İstanbul'a takdim etti... siz ne çiçek şeylersiniz. Hiç şüphe yok harp mensuplarına nazaran anber-i sahra gibisiniz....⁴²

şeklinde alaylı ifadeler kullanılarak Salih Paşa'nın Anadolu hakkında verdiği bilgiler yetersiz bulunur.

...Kıyamın adem-i meşruiyeti ile beraber eğer erbâb-ı kıyam iddiaları vechile niyetlerinde halis olsalardı kendi arzularına muvafık, itimâd-ı şahaneyi haiz bir hükûmet mevki-i iktidara geçince dağılmaları lazım gelirdi. Bunu yapmadıktan maada bervech-i maruz umur-u hükûmete müdahaleye ve ef'al-i gayr-ı meşruayı ika'a devam ile memlekette muntazam bir hükûmet fikrini imha ve vaziyeti haricen ve dahilen muhataraya ilka etmektedirler. Binaenaleyh esrar-ı devlete bittabi gayrı vakıf ve zaten gayrı mes'ul olan bir heyet-i askeriyenin bir hükûmeti mes'ulenin muvacehesinde anın murakıbbı ve şeriki olmak üzere devam-ı mevcudiyeti bir unsur-u muhafız ve istihlas değil bir amal-i teşeddül ve inhilâl olmak tabii bulunduğundan artık talep edilen maksat ve gayenin menafi-i zatiyeye hizmet ve memleket ve hükûmeti ele almaktan ibaret iduğu ve bu ise sırf ittihadçılık zihniyet ve tarz-ı hükûmetinden başka bir şey olmadığı zahirdir. Bu yolda amal besleyen bir heyetin neteyic-i müstahseleyi itmam ve idame için intihabata dahi müdahale ile Meclis-i millî'de cebren ekseriyeti ihraza tasaddi edeceği büştübahtır.

⁴⁰ *Alemdar*, 12 Teşrin-i sani 1335, s.1

⁴¹ Refik Halit "Tedavinin Tesirleri", *Alemdar*, 3 Kanun-i sani 1336.

⁴² Aydede, "Hata Ettik Hata" *Alemdar*, 3 Şubat 1336.

Hürriyet ve İtilaf Fırkası intihabat hakkında nokta-i nazarını 26 Eylül 1335 tarihli arızası ile hükümet-i seniyyeye arz eyledi. İşbu ikinci arızasıyla de beyân-ı hâl ve mevki eyleyerek bu babdaki vazifeyi siyasiyesini ifa eyliyor ve intihabata iştirak ve adem-i iştirak kararını ittihaz edebilmek için hükümetten emri intihabın şeraiti hazire tahtında matlub olan selâmetle icra edilip edilmeyeceği hakkındaki nokta-ı nazarını millete şerh ve izah buyrulmasını istirham eyliyor...⁴³

HİF, seçimlere katılmama kararı almışsa da taşra şubelerinin seçimlere katıldığına ilişkin çeşitli haberler gazete gündemlerini meşgul etmiştir. Bu haberlere göre HİF'nın taşra şubeleri merkezi dinlemeyerek seçimlere katılmışlardı.⁴⁴ HİF bu haberleri yalanlamıştır.⁴⁵ Ancak Edirne vilâyetinde Kırklareli sancağı HİF şube başkanı Müftü Bahaeddin Efendi ile HİF'lı Mustafa Arif Bey'in seçimleri kazanması bu tartışmaların boşuna olmadığını göstermekteydi.⁴⁶ Bu olay aynı zamanda HİF'nın merkez ile şubeleri arasındaki iletişim bozukluğunun da göstergesidir.

Seçim sonucunda İstanbul milletvekili olarak seçilen Lütfü Fikri Bey'in⁴⁷ mebusluğa İttihatçıların seçildiğini ve kendisinin de İttihatçı olmadığını ve o listede yer almak istemediğini söylemesi üzerine HİF seçimlerle ilgili suçlamalarını ve eleştirilerini artırmıştır. Seçimlere hile karıştırıldığını ileri sürerek, yapılan oylamaları da eleştirmiştir. Mebusan Meclisi'ni daha ilk toplantısında karalama ve gözden düşürme yolunu seçmiştir.⁴⁸

Seçim sonuçlarını da eleştiren HİF mensupları "*Mebusların milli kuvvete değil askeri kuvvete dayandıklarını, Anadolu köylüsünün bunlardan korktuğunu bu korkudan kurtulsa canını ve malını gaspeden bu kişiler hakkında iyi şeyler söylemeyeceği, ve askere kızarak milletin onlara silahı bunun için vermediğini, onların da mı korktuklarını vatanın hayrına mani ve kövülük ve zulme alet olduklarını*"⁴⁹ve bu nedenle de seçim sonuçlarının geçerli olmadığını savunmuşlardır.

Seçim sonuçlarından ne İstanbul Hükümeti, ne İtilaf Devletleri, ne de HİF mensupları hoşlanmıştı. HİF seçimlere katılmaması dolayısıyla Mebusan Meclisinde temsilci bulundurma ve dolayısıyla da mecliste söz sahibi olma hakkını yitirmiştir. Fırka bu nedenle eylem olarak parlamenter siyasî nitelik kazanamamış, seçimlere katılmadan ve parlamento deneyimi geçirmeden siyasî hayatına devam etmiştir. Mebusan Meclisi, Mütareke ortamı içerisinde etkili bir

⁴³ *Alemdar*, 26 Teşrin-i evvel 1335, s. 2.

⁴⁴ *Vakit*, 31 Teşrin-i evvel 1335, 4 Teşrin-i sani 1335.

⁴⁵ *Alemdar*, 6, 9 Teşrin-i sani 1335.

⁴⁶ Taha Niyazi Karaca, *Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri*, Ankara, 2004, s.236-237.

⁴⁷ Meşrutiyet Dönemi'nde HİF'nın kurucularından olan Lütfü Fikri Bey, Mahmut Şevket Paşa suikastinden sonra HİF'dan ayrılmıştır. Daha detaylı bilgi için bkz. *Lütfü Fikri Bey'in Günlüğü*, İstanbul, 1991.

⁴⁸ Çavdar, *age.*, s.60

⁴⁹ Mustafa Sabri, "Hurafadan Hakikata" *Alemdar*, 22 Mart 1336.

söz hakkına sahip değildir. İttihatçı olarak görülmüş bu nedenle de eleştirilere maruz kalmıştır. “Misak-ı Milli”yi kabul etmesi ile de bu düşünceyi doğrulamıştır. HİF’nın, İngiliz Muhipleri Cemiyeti ile yakın ilişkileri dolayısıyla İngiliz Muhipleri Cemiyeti de seçimlere itiraz etmiş ve meclisin meşru olmadığını bu nedenle feshedilmesi istemiştir.⁵⁰

Sonuç

1919 Kasım ve Aralık aylarını kapsayan seçimlere HİF, ilk anda katılma kararı vermişse de Anadolu Hareketi ya da Müdafaaı hukuk hareketi olarak adlandırdıkları ve İttihatçılığın devamı olarak gördükleri hareket karşısında korkmuş ve katılmamayı tercih etmiştir. Osmanlı Devleti içinde geniş bir teşkilat ağı olan İttihatçıların ve onların devamı olarak niteledikleri Anadolu Hareketinin karşısında HİF kendi teşkilat örgütünün zayıf olduğu gerçeğini itiraf edemese de kısa zamanda anlamıştır. Anadolu hareketini kötüleyerek, ülkenin içinde bulunduğu durumu asayişsizlik olarak nitelendiren HİF, yayınladığı beyannâmeler ile seçimleri ve seçim sonuçlarını protesto etmiştir. Basın yolu ile de Hİ mensupları her fırsatta seçimlerin adil olarak yapılmadığı ve ittihatçıların hile karıştırdığı söylemi ile halkı etkilemeye çalışmıştır. Seçim sonuçları ne İstanbul Hükümeti ne HİF mensupları tarafından memnun edici olmamıştır. İngiliz Muhipleri Cemiyeti ile birlikte hareket eden HİF seçim sonuçlarına itiraz etmiş ve meclisin meşru olmadığını feshedilmesi gerekliliğini dile getirmiştir. Seçimler sonucunda Damat Ferit Paşa’nın ve onun destekçisi Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nın zaten kaybetmekte olduğu itibarı iyice zedelenmiştir. HİF, 1919 seçimlerine katılmayarak parlamento deneyimi geçirmeden siyasî hayatına devam etmiştir.

Kaynaklar

- AKŞİN, Sina (1998) *Jön Türkler, İttihat ve Terakki*, Ankara.
- AKŞİN, Sina (1998) *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele (1918-1919)*, C.I, Ankara.
- Alemdar*, 4 Kanun-i sani 1335, s. 1; 5 Kanun-i sani 1335, s.2; 10 Kanun-ı sani 1335; 26 Eylül 1335, s.1; 20 Teşrin-i evvel, 1335, s.2; 26 Teşrin-i evvel, 1335, s.2; 28 Teşrin-i evvel 1335; 29 Teşrin-i evvel 1335 s.2; 6, 9 Teşrin-i sani 1335; 12 Teşrin-i sani 1335, s.1
- ATAMER, Hamdi (1972) Milli Mücadele Başlangıcında Hürriyet ve İtilaf Partisi, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Eylül, Sayı 60, s. 4-9
- ATATÜRK, Mustafa Kemal (1981) *Nutuk*, C. I, Ankara.
- Aydede (1336) Hata Ettik Hata, *Alemdar*, 3 Şubat.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi* [BOA, İstanbul]
- Dabilye Nezâreti İdare-i Unumiye* [DH.UMUM] 61/70 1337.B.11, 87/22 1337.Ş.5

⁵⁰ Fethi Tevetoğlu, *Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, Ankara, 1988 s. 119

- Dabilye Nezâreti Kalem-i Mahsus Müdiriyeti [DH.KMS] 50-2/29, 1337.Za.1.*
Dosya Usulü İradeler, Dabilye [DH.DUİD] 1330.N.25
- BAYAR, Celal (1997) *Ben de Yazdım, Milli Mücadeleye Giriş*, C.V, İstanbul.
- BİRGEN, Muhittin (2006) *İttihat ve Terakki ile On Sene*, C.II, İstanbul.
- BİRİNCİ, Ali (1990) *Hürriyet ve İtilâf Fırkası II. Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakki'ye Karşı Çıkanlar*, İstanbul.
- ÇAVDAR, Tevfik (1987) "Müntehib-i Sani" den Seçmene, Ankara.
- GÖL, Hacer (2008) *Milli Mücadele Döneminde Hürriyet ve İtilaf Fırkası*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- GÖZTEPE, Tarık Mümtaz (1994) *Osmanoğullarının Son Padişahı, Vahidettin Mütareke Gayyasında*, İstanbul.
- GÜNEŞ, İhsan (1995) *Türk Parlamento Tarihi, Meşrutiyete Geçiş Süreci I ve II. Meşrutiyet*, C.I, Ankara.
- İstiklâl* (1335) 3 Şubat.
- KARACA, Taha Niyazi (2004) *Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri*, Ankara.
- Lütfi Simavi (2004) *Son Osmanlı Sarayında Gördüklerim, Sultan Mehmet Reşat Han'ın ve Halife'nin Sarayında Gördüklerim*, İstanbul.
- Lütfi Fikri Bey'in Günlüğü* (1991) İstanbul.
- Minber* (1918) 14 Teşrin-i sani.
- Mütevakkit* (1335) 25 Kanun-i sani.
- Mustafa Sabri (1336) Hurafadan Hakikata, *Alemdar*, 22 Mart.
- ORBAY, Rauf (2000) *Cebennem Değirmeni*, C. I, İstanbul.
- Refik Halit (1336) Tedavinin Tesirleri, *Alemdar*, 3 Kanun-i sani.
- TEVETOĞLU, Fethi (1988) *Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, Ankara.
- TUNAYA, Tank Zafer (1986) Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Rejimine Geçiş, Ersin KALAYCI, Ali Yaşar SARIBAY (Ed.), *Türk Siyasal Hayatının Gelişimi*, İstanbul.
- Vakit* (1335) 31 Teşrin-i evvel, 4 Teşrin-i sani.
- Yeni Gazete* (1335) 26 Mayıs.
- YULARKIRAN, Cevat Reşat (1939) *Reşit Paşa'nın Hatıraları*, İstanbul.